

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

— Hakemli Dergi —

SAYI : 6

ELAZIĞ - 2001

FUZÜLİ'NİN TÜRKÇE DİVANINDA GEÇEN AYETLER VE YORUMLARI

-The verses of the Qur'an and their explanations in Fuzûlî's Turkish Divan-

NİLÜFER ÇELİK*

Özet: Bu çalışmada Fuzûlî'nin **Türkçe Divanı**'nda kullandığı Kur'an-ı Kerim âyetlerini tespit edip, bu âyetleri yorumlamaya çalıştık. Diğer Divan şairleri gibi Fuzûlî de Divan Edebiyatı'nın birinci kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'den tam iktibas, kısmî iktibas ya da sûre isimlerini kullanmak suretiyle faydalanmıştır. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de geçen birçok olaya telmihte bulunmuş, bazen de Kur'an-ı Kerim'in farklı isimlerini kullanarak Kur'an'ın kendisine işaret etmiştir.

Abstract: In this study, we determined and interpreted the Qur'anic verses that Fuzûlî used in the Turkish Divan. Like the other Divan poet Fuzuli too benefited from the Qur'an being the first source of the Divan Literature by using the sûrah names, all borrowed or partly borrowed words. Apart from this, Fuzuli hinted a lot of events available in the Qur'an and he sometimes pointed the Qur'an itself by using its different names.

GİRİŞ

Divan şiirinin kökü Arap ve Fars şiirine dayanır. Divan şiiri başlıca altı kaynaktan beslenir. Kur'an-ı Kerim bu kaynakların temelini oluşturur. Bundan sonra hadis, peygamber ve evliya hikâyeleri, tasavvuf, şah-nâme ve yerli kaynaklar gelir. Divan şairleri, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere bu kaynaklardan faydalanmışlardır.

Diğer Divan şairleri gibi Fuzûlî de Kur'an-ı Kerim'den farklı şekillerde istifade etmiştir. Bazen mana itibariyle bir âyete telmihte bulunmuş, bazen âyetten kısmî, bazen tam iktibas yapmış, bazen de Kur'an-ı Kerim'in farklı isimlerini kullanarak kendisine işaret etmiştir. Fuzûlî'nin **Türkçe Divanı**'nda daha çok telmihte bulunduğu âyetlere ve vezin gereği kısmî iktibasta bulunduğu âyetlere rastlanmaktadır (Akyüz 1990).

3:İkinci Tercî-i bend, 2. beyit

* Arş.Gör., Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Bu çalışmamızda 16. yüzyıla damgasını vurmuş Divan şairlerinden Fuzûlî'nin şiirlerinde Kur'an-ı Kerim'den ne şekilde istifade ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.(Makalede geçen K.: kaside,G.: gazel,T.B.: terci-î bend anlamındadır.)

1. KUR'AN-I KERİM'İN DİVAN ŞİİRİNDE KULLANIMI

Divan şairleri Kur'an-ı Kerim'den; telmih yoluyla, tam iktibas, kısmî iktibas ve sûre isimlerini kullanarak, beytin anlamını kuvvetlendirmek, sanat yapmak, ya da sûre isimlerini tevriyeli kullanmak suretiyle yararlanmışlardır. Kur'an-ı Kerim'in farklı isimlerini ve sûre isimlerini teşbih unsuru olarak da kullanmışlardır.

Mihr burc-ı "Ve'd-duhâ" vü mâh "ve'l-leyl"-i münif

Es-salât eyler cenâbına melekler rûz u şeb

(Kalkışım K-I/27)

(Gün ışığı ile ay ışığının en çok olduğu vakitlerde, gece ve gündüz melekler Allah'a duada bulunurlar.)

"Mihr (güneş)" sevgilinin yanağı, yüzünün güzelliği, parlaklığı ve gündüz vakti olarak kullanılır. "Mah (ay)" ise yanak, sevgilinin yüzünün güzelliği, yuvarlaklığı, şekil ve parlaklığı ile açıklanır.

"Duhâ", kuşluk vakti yani gün ışığının en çok olduğu andır. "Leyl" ise karanlığın geceyi tamamen örttüğü zamandır. Burada sevgilinin yüzünün parlaklığı kuşluk vaktine ve ay ışığına benzetilmiştir.

"Duhâ" ve "leyl" kelimeleri ile "rûz u şeb" kelimeleri arasında tezat sanatı vardır. Ayrıca "duhâ" ve "leyl" kelimeleri ile "rûz u şeb" kelimeleri arasında düzenli leff ü neşr sanatı yapılmıştır.

Cemâlûn mushafını dil-berâ gördükçe bu Bâkî

Okur Ve'-şems yüzüne kaşuna Sûre-i Nûnî

(Küçük G-538/5)

(Ey sevgili! Bu Bâkî, yüzünün güzelliğini sürekli gördükçe, yüzüne Şems sûresini, kaşına Nur sûresini okur.)

Mushaf, Kur'an-ı Kerim'in bir başka ismidir. Divan şiirinde Mushaf; yüz, Hakk'ın nurunun tecelli ettiği yer olarak kullanılır. Güzellik ve ayet olarak yüz, Mushaf'a benzetilir.

Şems, güneş demektir. Divan şiirinde sevgilinin yüzünün güzelliği ve parlaklığı, güneşle ifade edilir.

“Kalem” sûresinin bir başka ismi de “nûn”dur. Divan şiirinde “nûn” harfi; sevgilinin kaşına, ters çevrildiğinde kaş ile gözüne, yüzüne, dolayısıyla sayfa ve bu sayfadaki yazılara benzetilmiştir.

“Mushaf” ve “şems” kelimeleri arasında sevgilinin yüzünün güzelliği ve parlaklığı anlatıldığı için tenasüb sanatı yapılmıştır.

İkinci mısırada sûre-i Nûn kaş'a, sayfa olarak sevgilinin yüzüne, yüz de Hakk'ın tecelligâhı olması itibariyle güneşin parlaklığına benzetilmiştir.

Okuyan harf-i kitâb-ı hattını cân bildi kim
Ahmed'e Tâhâ ve Yâsin, Mûsiye ve't-Tîn'dir

(Ayan G-163/3)

(Hattının kitabı (Kur'an)'nın harfini okuyan bunu kendisine bir hayat kaynağı bildi.Böylece Ahmed'e “Tâhâ” ve “Yâsin”, Mûsâ'ya, “ve't-Tîn”der.)

Adı geçen üç sûrede, genel anlam itibariyle peygamberlere övgü, şan, şeref, itibar vardır. Divan şâirleri bu sûrelerin isimlerini beyitlerinde bu yönüyle kullanmışlardır.

Hat-ı ruhsârun için fâl idicek Mushaf' dan
Ayet-i Nur ile bir safhada cem° oldı Duhân

(Sefercioğlu K-60/22)

(Senin yanağındaki ayva tüyleri için Mushaf (Kitap)'dan fâl açınca “Nur” âyeti ile “Duhân” bir sayfada toplandı.)

Mushaf; sevgilinin yüzü, dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'dir. Hat; sevgilinin yüzündeki ayva tüyü, ruhsar; yanaktır. Yanak; sayfa, ayva tüyü; bu sayfa üzerindeki âyetlerdir. “Ayet-i Nur”; yanak, “Duhân” da ayva tüyü anlamındadır. “Ayet-i Nur” ile “Duhân” sayfa ve bu sayfadaki âyetlerdir. “Duhân”, duman demektir. Duman ise renk itibariyle siyahtır. “Ayet-i Nur” ise parlaklık anlamındadır. Aynı mısradaki “Duhân” ve “Ayet-i Nur” kelimeleri arasında tezat sanatı vardır.

Nev'î, görüldüğü gibi sûre isimlerini tevriyeli olarak kullanmış, “Duhân” sûresinin ismini sevgilinin yüzündeki ayva tüyü, yani yazı, “Nûr” âyetinin ismini ise sayfanın parlaklığı anlamına gelecek şekilde kullanmıştır.

“Hat-ı ruhsar”, “Ayet-i Nur” ve “Duhân” kelimeleri arasında düzensiz leff ü neşr sanatı vardır.

2. FUZÛLÎ'NİN TÜRKÇE DİVÂNINDA KUR'ÂN-I KERİM VE ÂYETLERİN KULLANIMI

Fuzûlî'nin **Türkçe Divanı**; mensur bir mukaddime, kaside, gazel, musammat, kıt'a ve rubaiden oluşmaktadır. Bu bölümde onun Kur'an-ı Kerim'den nasıl yararlandığı, yararlanma şeklinin özelliklerine göre gruplandırılmış ve şerh edilmeye çalışılmıştır.

- a) Kur'ân, Zıkr, Mushaf, Furkan isimleriyle kullanımı
 - b) Ayet, Süre ve Kur'ân'ın kendisine işaret edilen beyitle kullanımı
 - c) Mana itibariyle bir âyete işaret edilen, telmihte bulunan beyitlerle kullanımı
 - d) Âyetin tamamının iktibas edildiği beyitlerle kullanımı
 - e) Âyetin bir kısmının iktibas edildiği beyitlerle kullanımı
 - f) Farklı sûrelerden âyetler alınarak oluşturulan beyitlerle kullanımı
- a) Kur'ân, Zıkr, Mushaf, Furkan isimleriyle kullanımı**

Kur'ân'ın kendisine işaret ederek, Kur'ân-ı Kerim'in isimlerini kullanmıştır. Zıkr, Kur'ân'ın kendisi anlamında; Kur'ân, Allah'ın "Cemâl" ve "Celâl" sıfatlarının ifade edildiği yer olarak gerçek mânâda; Furkan, Kur'ân'ın bir başka ismi olarak; Mushaf ise sevgilinin yüzü ve güzelliği (ayet olarak) anlamında kullanılmıştır.

Farzdır ol mâlik-i mülkün senâ-yi rif 'ati

İnnehu hayrın lenâ zikrün ve Kur'anün mubîn

K-9/16

(Mülkün sahibini övüp yüceltmek farzdır. Muhakkak ki O'nun zıkr (sözleri, gönderdiği kitap); bizim için hayırlıdır ve O, apaçık (herkesin anlayabileceği) bir Kur'ân'dır.)

Kur'ân'ın, bir başka ismi de "zıkr"dir. Kur'ân'ın diğer isminin zıkr olduğunu Yâsin sûresinin 11. âyetinde geçen; "Sen ancak zıkr (Kur'ân)'e uyan ve görmeden Rahmân'dan korkan kimseyi uyurabilirsin" açıklamasından anlıyoruz.

Ey olup Mî'râc bürhân-i ulüvv-i şân sana

Yere inmiş gökten istikbâl için Furkan sana

G-6/1

(Ey Peygamber! Mî'rac senin şânının yüksekliğine (büyüklüğüne) de-

lildir. Kur'ân, gökten seni karşılayıp, sana, yere inmiştir.)

“Furkan”, hakkı bâtıldan ayıran demektir ve Kur'ân'ın bir adıdır. Kur'ân'ın Furkan isminin de olduğu, Furkan sûresinin 1.âyetinde “Alemlere uyarıcı olsun diye kulu (Muhammed)'na Furkan (hakkı bâtıldan ayırma ölçüsünü)'ı indiren (Allah)'in hayır ve bereketi pek çoktur,” geçmektedir.

Mî'râc yani Peygamberin göklere çıkması ile Kur'ân-ı Kerîm'in yere inmesi sanatkârane bir tezatdır. Ayrıca hüsn-ü talil sanatı da vardır; çünkü Kur'an-ı Kerîm tenezzül olarak değil Allah'ın emri ile inmiştir.

Bâki-i mu'ciz ne hâcet dîn-i hak isbâtına

Âlem içre mu'ciz-i bâki yeter Kur'ân sana

G-6/4

(Senin tebliğ ettiğin Hak Din'in ispatı için diğer mucizelere ihtiyaç yok. Bu âlem içinde, dünyanın sonuna kadar dâima baki kalacak olan Kur'ân, mucizen sana kâfidir.)

Kur'ân, dünyanın sonuna kadar baki kalacak gerçek mucizedir. Ve O'nun korunmasını Allah kıyâmete kadar üzerine almıştır.

“Bâki-i mu'ciz” ile “mu'ciz-i baki” arasında kalb san'atı vardır.

Senin yolunda hûblar sûrseler yüz n'ola emrinle

Melek hayli sücûd-ı Adem etmek nass-i Kur'ân'dır.

G - 89/5

(Senin yoluna güzeller emrinle yüz sûrseler şaşmamalı. Zira, meleklerin Adem'e secde etmesi, Kur'ân'da bildirilmiştir.)

Burada, Kur'ân, kendi ismi ile kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm, şerî'at ahkâmını ihtiva eder. Dünya ve âhiret hayatının mutluluğu için gönderilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm' de geçen meleklerin Adem'e secde etme hadisesine işaret vardır.

Hâşe-li'llâh ki bu divâne-i şevk-i hatında

Sebeb-i kayd ola zencir-i sutûr-i Mushaf

G- 149/3

(Hattının bu hararetili aşkı ile divâne olanı, mushaf satırlarının zinciri hâşâ bağlayamaz.)

Hat, sevgilinin yüzündeki ayva tüyleridir. Hararetili aşk sebebi olduğu için tasavvufta hat, vahdet üzerindeki kesrettir. Sevgilinin yüzü, Mushafa

benzetilmiştir. Mushaf, aynı zamanda hat, yazıdır.

Ne bilir okumayan Mushaf-ı hüsnün şerhin

Yere gökten ne için indiğini Kur'ân'ın

G-161/5

(Senin güzelliğinin mushafının şerhini okumayan, Kur'ân'ın gökten ne için indiğini ne bilir.)

Kur'ân, gerçek anlamıyla, hakiki sevgili olan Hakk'ın güzelliklerini insanlara bildirmek için inmiştir. Hakikatte güzelden başka bir şey yoktur. Çünkü Hakk "Hüsn-ü mutlak" dır.

b) Ayet, Sûre ve Kur'ân'ın kendisine işaret edilen beyitle kullanımı

Fuzûlî, divanında "Tâhâ" ve "Yâsin" sûrelerinin isimlerini kullanmıştır. "Tâhâ" ve "Yâsin" aynı zamanda bu sûrelerin ilk âyetleridir. Fuzûlî, divanında bu sûrelerin adını; şan, şeref, övgü, itibar anlamında kullanmış, Farsça bazı tabirler ile de Kur'ân'a işaret etmiştir.

Senden bulupdur Ahmed-i Mürsel makâm-ı kurb

Tahsîn-i Yâ vü Sîn ile teşrif-i Tâ vü Hâ

G-2/6

(Ahmed-i Mürsel (Hz. Muhammed)'i sen, Mi'râc'daki sana yakınlık derecesine erdirdin. Kur'ân-ı Kerîm'deki "Yâsin" sûresinde, onu sen medh ü sena ettin. "Tâhâ" sûresiyle ona şeref kürkü giydirdin. Bu da senin cemâlinin tecellisidir.)

Nice takrîr edeyim vasfını ol şahın kim

Ana vassâf ola Yâsin ü mu'arrif Tâhâ

G-5/5

(Ben o büyük insan (Hz. Muhammed)ın vasfını nasıl anlatayım. O'nu Cenâb-ı Hakk kitabında "Yâsin" ile en güzel şekilde tavsif ve "Tâhâ" sûresiyle de tarif etmiştir.)

Bu iki sûre Hz. Muhammed'in tarif ve tavsifinin yapıldığı sûrelerdir.

Saldı deryaya sabâ hançer-i gamzen vehmin

Ki çıkarmaya dahi gevher-i nâ-sufte sadef

G- 149/4

(Deryâdaki sadef bir daha delinmemiş inci çıkarmasın diye bahar rüzgarı, denize yan bakişının hançerinin korkusunu saldı.)

Bahar rüzgarı “İSLÂM” dır. “Gevher-i nâ-suftê”; delinmemiş, inci demektir. Burada “daha önce söylenmemiş söz” manasına kullanılmıştır. Daha önce söylenmemiş söz ise Kur'ân'dır. Yâni “bir daha peygamber gelip de mukaddes bir kitap ortaya konmasın” demektir.

c) Mana itibariyle bir âyete işaret edilen, telmihte bulunulan beyitlerle kullanımı

Fuzûlî, beytin anlamını kuvvetlendirmek için telmih yoluyla Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerinden yararlanmıştı. Onun divânında, bu kullanım şekline çok rastlıyoruz.

Karadan ağı fark etmez bu remzin bilmeyen dehrin

Ki niçin geh nehârî leyl ü geh leyl nehâr eyler

K- 22/2

(Yaradanın niçin bazen geceyi gündüz, gündüzü gece yaptığını anlamayan, karadan akı elbette farkedemez.)

Bu beyitte Kur'ân-ı Kerîm'in Rum sûresi 23. âyetine işaret vardır. “O'nun âyetlerinden biri de, geceleyin uyumanız, gündüzünde lütfundan rızık aramanızdır.”

Nesîm-i merhametinden alıp ifâzâ-i cûd

Cihanı reşk-i cinân eylemiş nesîm-i sabâ

K-1/56

(Saba rüzgarı, senin merhametinin rüzgarından cömertlik feyzi alarak cihânı, cennetleri kıskandıracak bir hale getirmiş.)

Burada Kur'an-ı Kerîm'in; “Ve O, rahmetinin önünde rüzgarları müjdeci gönderdi” mealindeki Furkan sûresi 48. âyetine işaret vardır.

Felek her devirde bir feyz-i hikmet âşkâr eyler

Tekâlib-i zaman izhâr-ı sun'-i Kirdigâr eyler

K- 22/1

(Felek, her devirde bir hikmetin feyzini ortaya çıkarır. Zamanın geçmesiyle O'nun yaptıklarının hikmeti ortaya çıkar.)

Fuzûlî, mâna itibariyle Fussilet sûresi 53. âyetine telmihte bulunmuştur. "Biz, onlara âyetlerimizi (varlığımızın delillerini) ufuklarda (dış dünyada) ve kendi içlerinde göstereceğiz ki, O Kur'ân'ın gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun."

"Hikmet", derin ve yararlı bilgidir. Bu bilgi, ancak düşüncenin ürünü olacağından yüce Allah, ancak sağduyu sahipleri düşünüp ibret alır demiştir.

Kadir ü Muktedir ü kadir ü Mukaddir ü Hayy

Âlim ü Âlim a °Âllâm ü °Âlem ü Âlâ

K-1/49

(Allah Kadîr'dir. Her şeye gücü yetendir. Her şeyi takdir edendir. Hayat sahibidir, (diridir) her şeyi bilendir, en çok bilendir. O'nun bilgisi ezeli ve ebedîdir.)

Kur'an-ı Kerîm'de geçen Allah'ın sıfatları bu beyitte ortaya konmuştur. Allah'ın sıfatlarına işaret eden bu beyite Kur'an-ı Kerîm'den örnek olarak; Bakara sûresinin 282. âyeti; "Allah her şeyi hakkıyla bilendir", En'âm sûresinin 73. âyeti; (O görünmeyeni de, görüneni de bilendir.) Bakara sûresinin 284. âyeti; "Allah her şeye hakkıyla kadirdir", Bakara sûresinin 255. âyeti; "O çok yüce çok büyüktür", Yâsin sûresinin 38. âyeti; "Güneş de kendi mustakarı (yâni konulmuş olduğu yer) için akıp gider. Bu üstün ve bilen Allah'ın takdiridir." gösterilebilir.

Ol Mesîha-dem ki emvât-ı elem ihyâsına

Hâk-i der-gahındadır keyfiyyet-i yuhiy'l-izâm

K-14/16

(O öyle bir İsa nefesli ki; ölülerinin diriltilmesi, çürümüş kemiklerin diriltilmesi keyfiyeti dergahının toprağındadır.)

Kur'an-ı Kerîm'in, Al-i İmran sûresi 49. âyetinde bahsedilen; "Ben, size Rabbinizden bir mucize getirdim. Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, O'na üflerim. Allah'ın izniyle hemen kuş oluverir; körü, alacalıyı iyileştiririm; Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim."mealinde görüldüğü gibi Hz. İsa'nın ölüleri diriltme özeliğine işaret vardır.

Yâ men ahâ'ta ilmüke'l- eşyâe küllehâ

Ne ibtida sana mutasavver ne intiha

G-2/1

(Ey ilmi bütün eşyayı kuşatan Allah. Senin için bir başlangıç ve son düşünülemez.)

“Allah'ın bilgisi herşeyi kuşatır” mealindeki Talak sûresi 12. âyetine telmihte bulunulmuştur. Allah için başlangıç ve son düşünülemez. Başlangıç ve son insanlar içindir. Allah ise kadîmdir.

Sensin kılan mezâhir-i ümmid-i bîm edip

Mûsâ'nın ilm genci asâsını ejdeha

G- 2/3

(Ümit ve korkunun görüldüğü yer olmak üzere “Hz. Mûsâ'yı ilim hazinesi esasını da ejderha” yapan sensin.)

Bu beyitte “Tâhâ” sûresinde anlatılan Hz. Mûsâ'nın kıssasına telmih vardır. Mûsâ Peygamberin elindeki esasının, bir yılan hâline nasıl geldiği “Tâhâ” sûresinin 13. âyetinde; “Ben seni seçtim (sana) vahy olunanı dinle”, 17. âyetinde; “sağ elindeki nedir ey Mûsâ?”, 18. âyetinde; “(Mûsâ)” dedi: O âsamdır. Ona dayanıyorum ve onunla davarıma yaprak silkeliyorum. Ve onda benim daha birçok ihtiyaçlarım var. (onunla birçok ihtiyaçlarımı gideririm), 19. âyetinde; “(Yere) at onu ey Mûsâ!”, 20. âyetinde; “(Mûsâ) attı, bir de ne görsün o, (küçük bir yılan gibi sür'atle) koşan, kocaman bir yılan!”, 21. âyetinde (Allah); “Al onu, dedi. Korkma, biz onu yine ilk durumuna sokacağız.” anlatılmaktadır.

Ey Fuzûlî n'ola ger saklar isem cân-ı aziz

Vakt olan kim ola bir şûh-ı sitem-gâra fidâ

G-7/7

(Ey Fuzûlî, canı aziz bir varlık olarak saklarsam ne olur. Belki bir zaman gelir de onu cefa eden bir güzele feda ederim.)

Mana itibariyle “Allah onları, onlar da Allah'ı sever” şeklindeki Mâide sûresinin 54. âyetine işaret edilmiştir.

Fuzûlî'ye göre, vahdete götüren kesret çok önemlidir. Cân mâsivâdır. Cânı seve seve birgün kesret ile gönlünü yoldan çeviren (hakiki güzel)e feda eder. Hakiki güzel ise Hakk'dır. Kulunu seven Hakk'dır. Kul ondan sonra Hakk'a yönelir.

Ehl-i tuğyana eser eyleyemez girye-i Nuh

Gerçi her dem onları vâkıf-ı tûfân eyler

K - 32/23

(İsyan ehline, Nuh'un gözyaşı fayda vermez. Zâten her nefes onları tu-fana yaklaştırır.)

Zâriyat sûresinin 46. âyetinde (Bunlardan önce de Nuh kavmini helak etmiştik. Çünkü onlar da yoldan çıkmış bir toplum idiler.) ve Necm sûresinin 32. âyetinde; (Önceden de Nuh kavmini (helak) etmiştik. Çünkü onlar zulmetmiş ve azmış idi.) geçen Nuh tûfanı olayına işaret vardır.

Tûfan, ecel anlamında tevriyeli kullanılmış, ecelin kaçınılmaz olduğu belirtilmek istenmiştir.

Ey olup Mi'rac bûrhân-ı ulüvv-i şan sana

Yere inmiş gökten istikbâl için Furkan sana

G-6/1

(Ey Peygamber! Mi'rac senin şanının yüksekliğine delildir. Kur'ân gökten seni karşılayıp, sana, yere inmiştir.)

Mi'râc'a (Hz. Peygamberin cismen ve ruhen göklere çıkıp, Allah ile görüşmesi) işaret vardır. İsrâ sûresinin 1. âyeti de bu hadiseye işaret etmektedir: "Eksiklikten uzaktır. O (Allah) ki; geceleyin kulunu Mescid-i Haram'dan, çevresini bereketli kıldığı Mescid-i Aksâ'ya yürüttü. O'na âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (böyle yaptık)."

Kılsa vasım şâmımı subha ber-â -ber yok aceb

Resmdir fasl-ı bahar olmak ber-â-ber rûz u şeb

G-32/1

(Nasıl bahar mevsiminde gece ile gündüzün eşit olmasına hayret edilmiyorsa senin visalinin de gecemi gündüze çevirmesine hayret etmemeli.

Sevgiliye kavuşmak, ruhu aydınlatır, karanlıktan kurtarır. Dolayısıyla bir canlanma söz konusudur. Bahar mevsimi de canlanmanın en güzel olduğu zamandır.

Rum sûresinin 50. âyetine (Allah'ın rahmet eserlerine bakınız. Nasıl arzı ölümden sonra diriltiyor.) işaret vardır. Çünkü yeniden canlanma sözkonusudur. Sevgili burada bahara benzetilmiştir. "Şam", "subh", ve "rûz u şeb" kelimeleri arasında tezat sanatı yapılmıştır.

Kıldın edâ-yı na^ct Fuzûlî tamâm kıl

Kellemler bi's-selâmi ve temmemte bi's-salât

G- 39/7

(Fuzûlî, Peygambere na't yazma görevini yerine getirdin. Yaptığın işin devamı mâhiyetinde olan salât ve selâmı da yerine getir.)

Allah tarafından salât, rahmet ve kulunun şânını yüceltmek anlamına gelir. Mü'minlerin salâtı "dua" anlamındadır. Yüce Allah, bütün mü'minlere peygamberlerine salât ve selâm getirmelerini emretmektedir. "Allahümme sallî âlâ Muhammed'in" demek salât, "Es- Selâmu aleyke eyyübennebiyu" demek selâmdır.

Mana itibariyle Ahzab sûresinin 56. âyetine Arapça ibare ile işaret edilmiştir. Allah ve melekleri, peygambere salât etmekte; (Onun şerefini gözetmeğe), şânını yüceltmeye özen göstermektedir. "Ey inananlar! Siz de ona salât edin. (Onun şânını, yüceltmeye özen gösterin); içtenlikle selâm edin (O'na esenlik dileyin) buyurulmaktadır.

Senin yolunda hûblar sürseler yüz n'ola emrinle

Melek hayli sucûd-ı Âdem etmek nass-i Kur'ân'dır.

G- 89/5

(Senin yoluna güzeller emrinle yüz sürseler, şaşmamalı. Zira Meleklerin Âdem'e secde etmesi Kur'ân'da bildirilmiştir.)

Bakâra sûresinin 34. âyetine (Meleklerle Adem'e secde ediniz dediğimiz zaman secde ettiler, yalnız şeytan secde etmedi ve kendini Adem'den üstün saydı) işaret edilmiştir.

Tende canum bir perînündür emânet saklarım

Ol zamandan kim emânet kıldılar insâne arz

G-139/3

(İnsana emânet arz edildiği zamandan beri benim canım bir perinin malıdır. Onu teninde bir emânet olarak saklıyorum.)

İnsana emânet edilen irfan, ma'rifetullah'dır. Ahzâb sûresi 72. âyetinde buna işaret edilmektedir; "Biz emâneti, göklere, yere ve dağlara sunduk, onu yüklenmekten kaçındılar. O'nun sorumluluğundan korktular, onu insan yükledi (bununla beraber, onun hakkını tam yerine getirmede). Çünkü o, çok zâlim, çok câhildir."

Şair, "Elest Bezmi" nde kendisine verilen canı, o zamanda mevcut olan ezeli güzele verip, kemâle erecektir.

Canın bir emânet olduğu şuuru dikkat edilmelidir. Emânet, irfan ve aşktır. Canını, ruhlar âleminde verilen aşk ve irfan emânetine bağlıyor.

Hat-ı ruhsârın eder lütfda reyhân ile bahs

Hüsn-i surette cemâlin gül-i handân ile bahs

G-46/1

(Yüzündeki ayva tüyleri, güzellikte reyhan ile, şekil güzelliğinde cemâlin, açılmış gül ile bahse girer.)

Reyhan (kokulu ot), sekiz cennetten biri olan "cennet-i nâ'im"de Hakk'a yakın olanlara verilen bir nimettir. Reyhan, güzel kokulu ve cennette bulunan bir nebattır. Rahman sûresinin 12. âyetinde (Yapraklı daneler ve hoş kokulu bitkiler var) adı geçen hoş kokulu bitki, reyhandır. Hattın reyhana benzetilmesi, yüzün cennete benzetildiğinden dolayıdır.

Şükr li'llah ki Fuzûlî'nin edip dâhil'i feyz

Rağbetin dâ'ire-i havfdan etmiş ihraç

G-48/7

(Allah'a şükür ki Fuzûlî'yi kendi feyz dairene almış ve ona değer vererek, onu korku dairesinden dışarı çıkarmışsın.)

Zûhd erbabı; korku ve ümît arasındadır. Âşıklar ise korkudan kurtulmuşlardır. Onlar Hakk'ı severler, onlar için korku ve hüzn yoktur.

Bu beyitte Yunus sûresi 62. âyetine (İyi bilin ki, Allah'ın velilerine korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir) telmih vardır.

Buyurma tevbe bana ol şarâbdan nâsîh

Ki görse anı dutar cezm-i terk-i tevbe Nasûh

G-57/2

(Ey nâsîh! Bana bu şaraptan tevbe etmeyi öğütleme. Zira bu şarap öyle bir şaraptır ki, bunu nasuh görse tevbeyi terketmeye kat'i olarak karar verir.)

Tahrîm sûresinin 8. âyetinde geçen; "Ey inananlar, Allah'a yürekten tevbe edin. (Öyle tevbe edin ki tevbeniz, kendinize ve başkalarına öğüt verici, geçmişte yaptığınız hataları onarıcı olsun.)" şeklinde Tevbe-i nasûh ibaresine işaret vardır. Tevbe; işlenmiş günah ve günaha veya suçu bir daha işlememeye verilen söz demektir. Tevbe-i nasuh; Allah'a yürekten tevbe etmektir. Tevbeler tevbesi, en büyük tevbedir.

Reh- rev-i irfana bestir sağar ü saki delil

Kim meh ü hur- şidden tapmış temennasın Halil

G-177/1

(İrfan yani tasavvuf yolcusuna kılavuz kadeh ve sâkidir. Zîra İbrahim Halilullâh ay ve güneş yoluyla Allah'a kavuşmuş, muradına ermiştir.)

Bu âyetlerin delaletiyle Hazret-i İbrahim Halilullâh'ı Hakk'a vasıl eden ay ve güneştir.

Burada kılavuz, ay gibi güzel olan sâki ve güneş gibi parlak olan şarap, aşktır. En^cam sûresinin 75.âyetinde; (Böylece biz İbrahim'e göklerin ve yerin melekutunu gösteriyorduk ki (kudretimize) kesin inananlardan olsun.), En^cam sûresinin 76. âyetinde; (Üzerine gece basınca (İbrahim) bir yıldız gördü. Budur Rabb'im" dedi. Yıldız batınca "Batanları sevmem" dedi.) En^cam sûresinin 77. âyetinde; (Ay'ı doğarken görünce" 'Budur Rabb'im' dedi. O da batınca, Rabb'im bana doğru yolu göstermeseydi, elbette sapan topluktan olurdu.) dedi. En^cam sûresinin 78. âyetinde; (Güneşi doğarken görünce ; "Budur Rabb'im, bu daha büyük" dedi. O'da batınca dedi ki ; "Ey kavmin ben sizin (Allah'a) ortak koşduğunuz şeylerden uzağım), En^cam sûresinin 79. âyetinde; (Ben yüzümü tamamen, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim ve artık ben O'(na) ortak koşanlardan değilim!) geçen İbrâhim (A.S)'in Hakk'a vâsıl olması olayına işaret vardır.

d) Âyetin tamamının iktibas edildiği beyitler

Fuzûlî, beytin birinci mısraında geçen anlamı te'yid için Kur'an-ı Kerim'den tam iktibas yoluyla istifade etmiştir. Zaman zaman vezin gereği yarım iktibaslarda da bulunmuştur.

Göstere sûd-ı beka pirâye-i ihsân sana

Muktezâ-yi lâ yeziullahu ecre'l-muhsinîn

K-9/27

("Allah, güzel davrananların mükâfatını zâyî etmez" hükmü gereğince, ihsan süsü sana ebedi kazancı devamlı göstere.)

Fuzûlî, birinci beyitte - Sûd-ı beka- ifadesini kullanmıştır. Sûd-ı beka; sürekli kazanç manasına gelir. Bu anlamı kuvvetlendirmek için Tevbe sûresinin 120. âyetinde geçen ve "Allah, güzel davrananların ecrini zayı etmez" mealindeki bu âyeti de delil olarak ikinci mısraında zikretmiştir.

Mü'minler Allah yolunda sıkıntı, açlık, susuzluk çektikçe ve düşmana (nefsine) karşı başarı kazandıkça sevap kazanırlar.

e) Âyetin bir kısmının iktibas edildiği beyitlerle kullanımı

Fuzûlî, beytin anlamını kuvvetlendirmek, sanat yapmak amacıyla vezin gereği kısmî iktibaslarda bulunmuş ve divanında kısmî iktibaslara oldukça fazla yer vermiştir.

Hûda'nın innemâ kavlinde halk içre veli'ahdı

Resûl'ün lahmike lahmi ser-i hânında mihmânı

K- 26/24

(Allah'ın ,“innemâ” sözüyle insanlar içinde veliahdı; peygamberin, “etin, etimdir” sözüyle sofrasının baş misafiri odur.)

Hûda'nın bu sözü, Arapça'da bir şeyi teyîd için kullanılan ve kullanıldığında diğer alternatifleri ortadan kaldıran durumlar için sözkonusudur.Yâsin sûresi 11.âyetinin “Sen ancak zikir (Kur'ân) 'e uyan ve görmeden Rahmân'dan korkan kimseyi uyarabilirsin”şeklindeki mealini örnek olarak verebiliriz.

Yine Mâide sûresinin 55.âyeti; (Sizin dostunuz ancak Allah, O'nun elçisi ve namazlarını kılan, zekâtlarını veren, rukû'a varan mü'minlerdir.) örnek olarak verilebilir.

Ol Mesihâ-dem-ki emvât-ı elem ihyâsına

Hâk-i der-gâhındadır keyfiyyet-i yuhyi'l-izâm

K-14/16

(O İsa öyle nefesli ki; elem ölülerinin diriltilmesi, çürümüş kemiklerin diriltilmesi keyfiyyeti dergâhının toprağındadır.)

Fuzûlî, vezin gereği âyetin bir kısmını kullanmıştır. Yâsin sûresinin 78. âyetinde de; “Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?” şeklinde geçmektedir.

Rabb'in istediği zaman her şeye kâdir olduğu, her şeyi aslına çevirebileceği anlatılmış ve bu gerçeğe inanış ayet-i kerîme ile teyid edilmiştir.

Farzdır ol mâlik-i mülkûn senâ-yı rif ati

İnnahu hayrûn lenâ zikrûn ve Kur'anün mubîn

K- 9/16

(Mülkûn sahibini övüp, yüceltmek farzdır. Muhakkak ki, O'nun zikri (sözleri, kitabı), bizim için hayırlıdır ve apaçık (herkesin anlayabileceği) bir Kur'ân'dır.)

Bu beyitte Fuzûlî, Yâsin sûresinin 69. âyetinden (O (nun getirdiği), sâdece bir öğüt ve apaçık bir Kur'ân'dır) kısmî iktibas yapmıştır. Bize apaçık Kur'ân-ı gönderen yüce Allah'ı övmenin farzıyeti vurgulanmıştır.

Zemine keyfe yuhyi'l-arz yazmış hâme-i sebze

Nazar kıl kim bu hem âsâr-ı rahmetten bir âyettir.

T. B -2/2

(Yeşilliğin kalemi, zemine “arzi nasıl diriltiyor” diye yazmış. Düşüne-
rek bak. Bu aynı zamanda O'nun rahmet eserlerinden bir ayet değil midir?)

Fuzûlî, Rum sûresi 50.âyetini; “Allah'ın rahmetinin eserlerine bakın ki,
nasıl yeri ölümünden sonra diriltiyor” baharın gelmesini ve her şeyin yeni-
den canlanmasını tasvir ettiği bu beytinde kullanıyor.

Aynı sûrenin 19. âyeti de, herşeyin yeniden canlanması anlamına ge-
len, baharın gelmesine örnek olarak gösterilebilir. “(Allah) ölüden diri çıkar-
rır, diriden ölü çıkarır; yeri ölümünden sonra diriltir.”

Bulmazdı kahrın açmasa hân-i siyâsetin

Hel min mezid lokmasına düzah iştiha

G- 2/5

(Eğer senin kahr “Celâl”ın, siyâset “cezalandırmak” sofrasını açmasa,
cehennem “daha var mı?” lokmasına iştiha duymazdı.)

Kaf sûresi 30.âyetinde (O gün cehenneme doldun mu?” deriz. “Daha
yok mu? der.) ifade tamamlanmaktadır.

Celâl; Allah'ın kahr ve gazabıdır. Cehennem ise Hakk'ın celâl sıfatı-
nın gereğidir. Tasavvufta hadd-i zâtında celâl tecellisi yoktur. Fuzûlî, Allah-
'ın celâl tecellisine inanmamaktadır.

Geceler encûm sayırım subha dek

Ey şeb-i hecrin bana yevmü'l-hisâb

G- 26/5

(Geceleri sabaha kadar yıldızları sayarım. Benim için ayrılık gecesi he-
sap günüdür.)

Encûm; saymak, yıldızları saymak anlamındadır. “Yevmü'l-hesab” iba-
resindeki hesap kelimesi “encûm” saymak kelimesiyle ilgilidir. Hesap keli-
mesiyle kastedilen hesap günü (kıyâmet)'dür. “Saymak” ve “hesap” kelime-
leri arasında ihâm-ı tenâsüb vardır.

Sad sûresi 16. âyetinde hesap günü (kıyâmet) anlamında kullanılan bu ayet-i kerîmenin tamâmı şöyledir: “(Alay ederek) dediler ki; “Rabbimiz, hesap gününden önce bizim (azabdan) payımızı çabuk ver.”

Burada bahsedilen ayrılık, aslında Fuzûlî için kavuşmadır.

Vaslın bana hayat verir firkatın memât

Subhâne haliki halaka'l-mevti ve'l-hayat

G-39/1

(Ey Muhammed! Sana kavuşmak bana hayat; senden ayrılmak ise ölüm verir. Ölümü ve hayatı yaratan Allah her şeyden münezzehtir.)

“Hayat” ve “memât” kelimeleri arasında tezat sanatı vardır.Fuzûlî, Mülk sûresinin 2. âyetinden kısmen iktibasda bulunmuştur: (O hanginizin daha güzel iş (amel) yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı.”

Sen Fuzûlî yâr yolunda can verirsın a^çkibet

İşitenler diyeler innâ ileyhi râci'ün

G-233/5

(Fuzûlî, Hakk'a kavuşma yolunda senin akibetinde can vermektir. Senin can verdiğini işitenler mutlaka Hakk'a döndü diyeceklerdir.)

Bakâra sûresinin 156. âyetinden kısmen iktibas yapılmıştır. Âyetin tamamı meâlen şöyledir: “Biz Allah içiniz ve O'na döneceğiz” derler.

Şair, birinci mısradaki “can vermek” ibaresini âyet-i kerîme ile güçlendirmiştir.

f) Farklı sûrelerden âyetler alınarak oluşturulan beyitlerle kullanımı

Fuzûlî, Kur'an-ı Kerîm'in bir veya birkaç âyetinden, beytin anlamını kuvvetlendirmek için bir arada istifade etmiştir.

Elhamdülillahi'llezi halaka's-semâvâti'l-ulâ

K' andan tapar hâk-i zemin feyz-i bahâr-ı dil-küşa

K-8/1

(Allah'a hamd olsun ki yüce gökleri yarattı. Yeryüzü ferahlık verip, iç açan baharın feyzini ondan alır.)

Fuzûlî, Kur'an-ı Kerîm'in En'âm sûresi 1. âyetinde geçen; “Hamd olsun O Allah'a ki, gökleri ve yeri yarattı. Tâhâ sûresinin 4. âyetinde geçen; “O,

yeri ve yüce gökleri yaratan tarafından (yavaş yavaş) indirilmiştir.” mealindeki farklı iki sûrenin âyetlerinden yararlanarak birinci beyti oluşturmuştur.

Allah u Teâla yeryüzü ve gökyüzünü yarattı. Bu ikisi arasında bulunan herşeyi insanların hizmetine sundu. Peygamberler vasıtasıyla insanları dünya ve ahirette sonsuz saadete erİştirecek kitap gönderdi. Gerçek mutluluğun bütün sırlarının bu kitapta olduğu, O'nu yaşadıkça bu sırra erişileceği anlatılmaktadır.

Mezâhir-i eser-i rahmet etti her tarafı

Kemâl-i kudret-i Hak fenzurû ulü'l-ebşâr

K-17/6

(Ey akıl sahipleri bakınız! Hakk'ın kudretinin kemâli her tarafı rahmet eserinin görüldüğü yer etti.)

Kur'an-ı Kerîm'in birçok âyetinde tefekkür ve düşünme anlamında “ulü'l-ebşâr” ibaresi geçmektedir. Bu ibare Ali-İmran sûresinin 13.âyetinde; “Elbette bunda gözleri olanlar için ibret vardır” ve Nur sûresinin 44. âyetinde; “Şüphesiz gözleri olanlar için bundan bir ibret vardır.” yer almaktadır.

Yine nazar, bakmak, ibret almak manasına gelen bu kelime farklı âyetlerde, bu anlamda kullanılmıştır. Yunus sûresi 101. âyetinde;“Göklerde ve yerde olana bakın! de ama (göklerde ve yerde bulunan) o âyetler ve uyarmlar inanmayacak bir kavme yarar sağlamaz” mealindeki bu âyet, “bakmak, ibret almak” anlamında kullanılmıştır.

İbretle baktığımızda ve düşündüğümüzde kâinattaki herşey, bizi O'na ulaştırır. Allah'a ulaştırın yol, yeryüzündeki nesnelere sayısındadır.

Kunger-i eyvân-ı kadr-eş râst dâyim ber-zebân

Hâzihi cennâtü adn fedhulûhâ hâlidîn

K-10/27

(O'nun kudret sarayının en uç (üst) noktası her zaman dosdoğru dillerdedir. Bu sanki “Adn” cennetidir. Ebedi kalmak üzere oraya girin.)

Fuzûlî, pâdişâhın değeriyle eş tuttuğu sarayları “Adn” cennetlerine benzetmiştir. Farklı iki sûrenin âyetinden iktibas yaparak bu görüşünü kuvvetlendirmiştir. Tevbe sûresinin 32. âyeti; (Allah inanan erkeklerle ve inanan kadınlara, altlarından ırmaklar akan, içlerinde ebedi kalacakları cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler va'detmiştir) ile Kehf sûresinin 31. âyeti; (Onlar (o kimselerdir ki) kendileri için Adn cennetleri vardır.)onun bu görüşünün ispatıdır.

SONUÇ

Bu çalışmamızda Türk Edebiyatı'nın tanınmış şairlerinden sayılan Fuzûlî'nin Kur'an-ı Kerim'den nasıl faydalandığı incelenmiş, şiirlerindeki manalar, görebildiğimiz kadarıyla yorumlanmaya çalışılmıştır. Fuzûlî, diğer divan şairleri gibi bazen âyetin bir kısmını alarak vezin gereği kısmî iktibasta bulunmuş, bazen de âyetin tamamını alarak beytin anlamını kuvvetlendirip, sanat yapmıştır. Süre ve Kur'an-ı Kerim'in farklı isimlerini teşbih unsuru olarak kullanmış, bunları sevgilinin kaş, yüzü, parlaklığı ile ifade etmiştir. Bununla birlikte süre isimlerini tevriyeli olarak da kullanmış, Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı olaylara mana itibarıyla telmihte bulunmuştur. Divanında daha çok telmihte bulunduğu âyetlere ve vezin gereği kısmî iktibasta bulunduğu âyetlere rastlanmıştır. Şüphesiz Fuzûlî'nin şiirlerindekiengin manaları ortaya koyabilmek geniş bir ilim ve tefekkürü gerektirir. İleride farklı bakış açıları ile yapılacak daha geniş çalışmalar araştırma konumuza daha fazla açıklık kazandıracaktır.

KAYNAKLAR

- Akyüz, Kenan, **Fuzûlî Divanı**, Akçağ yayınları, Ankara 1990.
- Ateş, Süleyman, **Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali**, Ankara 1975.
- Ayan, Hüseyin, **Nesimi Divanı**, Akçağ yayınları, Ankara 1990.
- Kalkışım, Muhsin, **Türk Klasikleri, Divanlar 14(Şeyh Galib)**, Akçağ yayınları, Ankara 1994.
- Küçük, Sabahattin, **Bakî Divanı**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1994.
- Pala, İskender, **Şi'r-i Kadim,(Şiir Şerhleri)**, İstanbul 1998
- Sefercioğlu, Necati, **Nev'î Divanının Tahlili**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990.
- Tarlan, A. Nihat, **Fuzûlî Divanı Şerhi, I., II., III.**, Cilt, Ankara 1985.
- Tarlan, A. Nihat, **Divan Edebiyatında Tevhidler**, İstanbul 1936.